

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

Ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τριμήνου ἀπὸ τῆς τελευταίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσόστομου ὁ ραδιοφωνικὸς σταθμὸς τοῦ Βαρί, ἐπιθυμῶν νὰ τιμήσῃ τὴν μνήμην αὐτοῦ διὰ μνημοσύνων ἀνακοινώσεων περὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, διωργάνωσεν ἐπὶ τριήμερον (22, 23 καὶ 24 Ἰαν. 1939) εἰδικὰ ἀνακοινώσεις. Οὕτω, τῇ μὲν 22 Ἰαν. μετεδόθη ἡ ἀκόλουθος ὁμιλία τοῦ Προπρυνάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Καθηγητοῦ κ. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ:

Συμπληροῦται σήμερον ἀκριβῶς τρίμηνον, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐξεδήμησε πρὸς Κύριον ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ἡ δὲ τόσον πενθήσασα διὰ τὸν ἀπροσδόκητον θάνατόν του ἑλληνικὴ ψυχὴ παρηγορεῖται τελοῦσα κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τὸ ἱερόν του μνημόσυνον. Τὸ ἀκόμη νῦπὸν τοῦ τάφου του χῶμα ἤδη ἀπὸ τῆς στιγμῆς τοῦ ἐνταφιασμοῦ του ἐστολίσθη μὲ τὰ ἄνθη ἑνὸς σπανίου θαυμασμοῦ, μὲ τὸν ὅποιον καὶ οἱ σοφοὶ καὶ οἱ ἄσοφοι κύπτουν ἐπάνω εἰς τὴν ζωὴν, τὸ ἔργον καὶ τὸν θάνατον μιᾶς σπανίας προσωπικότητος, ἡ ὅποια ἐπέρασεν ὡς φωτεινὸν καὶ γλυκὺ μετέωρον εἰς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ἱεραρχίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως.

Ὀλόκληρος ἡ σταδιοδρομία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσόστομου δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς πνευματικὸς θρίαμβος. Διότι ὁ Χρυσόστομος ἦτο πρὸ παντὸς καὶ δι' ὅλης τῆς ζωῆς πνευματικὴ ὑπαρξίς, πρόσωπον μὲ πνευματικὸν περιεχόμενον καὶ πνευματικὸς σκοπός. Ἐπιστήμη καὶ ἀρετὴ ὑπῆρξαν οἱ δύο πόλοι, περὶ τοὺς ὁποίους ἐστρέφετο ἡ ψυχὴ του, οἱ μοναδικοὶ στήμονες, ποὺ ἐξέφταναν τὸ ὠρατόν ὕψος τῆς ζωῆς του. Ὡς τοιοῦτος διήγυσσε τὰς σπουδὰς του ἐν Κωνσταντινουπόλει, Σμύρνῃ καὶ Ἱεροσολύμοις τὸ πρῶτον, ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν ἔπειτα καὶ κατοπιν ἐν ταῖς θεολογικαῖς Ἀκαδημίαις τῆς Ρωσσίας. Τὸ ἐπιστημονικόν του στάδιον ἤρχισεν ὡς καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου ἴδρυσεν καὶ τὸ θεολογικὸν περιοδικὸν «Νέα Σιών», τὸ ἐσυνέχισεν ἔπειτα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τὸ ἐκอรύφωσεν ἐν Ἀθήναις. Διηύθυνεν ὡς κληρικὸς τὴν Σχολὴν τοῦ Σταυροῦ καὶ τὴν Ριζάρειον Σχολὴν Ἀθηνῶν. Διὰ τὴν ἀδιάλειπτον συγγραφικὴν του δρασίαν ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸν ἀνεκέρυξεν ἐπίτιμον διδάκτορα τῆς θεολογίας, ὅταν ὁ ἑκενώθη ἡ ἔδρα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Ἀναστασίου Διομήδους Κυριακοῦ, τὸν ἐξέλεξε παμψηφεί διάδοχόν του. Ἡ σοφία τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Χρυσόστομου, ἡ σεμνότης, ἡ σοβαρότης καὶ ἡ μετριοφροσύνη του κατέστησαν τὴν Ριζάρειον Σχολὴν κέντρον ἐντεῦθεν τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν ἐπιστημόνων, διὰ δὲ τὴν θεολογικὴν τοῦ Πανεπιστημίου Σχολὴν ἀπετέλει οὗτος πραγματικὴν πνευματικὴν δύναμιν. Διὰ τοὺς λόγους τούτους, ὅταν εἰς ἐποχὴν χαλεπωτάτων ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν εἶχε κενωθῆ ὁ Μητροπολιτικὸς θρόνος Ἀθηνῶν, εἰς τὸ πρόσωπόν του συνεκεντρώθη ἡ κοινὴ προσοχή. Ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἑλλάδος, οἱ ἐπιστημονικοὶ κύκλοι καὶ οἱ ἰθύνοντες τὰ τοῦ Κράτους εἰς τὸν Χρυσόστομον Παπαδόπουλον ἀπέβλεψαν διὰ τὸ

πανθομολογούμενον πνευματικόν και ἠθικόν του κύρος. Δι' αὐτοῦ και μόνον ἠλπίζετο οὐ μόνον νά ἀποκατασταθῆ ἡ τάξις και ἡ γαλήνη εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά πράγματα, ἀλλά και νά ἀναδειχθῆ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀξία τῆς ὑψηλῆς θέσεώς της και τῆς μεγάλῃς ἀποστολῆς της.

Ἡ ἐπί δεκαεξαετιῶν ὄλην δράσις τοῦ Χρυσοστόμου ὡς Ἀρχιεπισκόπου ἐδικαίωσε πλήρως τὰς προσδοκίας ἐκεῖνας· παρὰ τὴν ἀκρως πολυκύμαντον περίσδον, καθ' ἣν προήδρευσε τῆς Ἐκκλησίας, ὅτε αἱ ἀκανθοὶ τῆς διακονίας του ἀπετέλουσ σχεδὸν διαρκῶς τὴν μόνιμον δοκιμασίαν του, ἠδύνατο ψυχραίμως και ἀταράχως και μὲ τὸ βλέμμα ἀθόλωτον νά βαδίξῃ πάντοτε πρὸς τὰ πρόσω. Τοιοῦτοτρόπως κατησφάλιξε μὲν τὴν ἡρεμίαν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν, προῆγε δὲ τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας εἰς ζηλευτὴν περιωπὴν διὰ τῶν ἀδιαλείπτων μεριμνῶν του ὑπὲρ τῆς κανονικῆς εὐρυθμίας και ὑπὲρ τῆς ἐξυψώσεως κυρίως τοῦ ἱερέως. Μόνος αὐτὸς ἐκ πάντων τῶν προκατόχων του, κατὰ κοινὴν ἐμολογίαν, ἀντιλαμβανόμενος, ὅτι ἄνευ ἱερέως, διαυλακίζοντος τὸ θρησκευτικὸν ρεῖθρον, ξηραίνεται ἡ κοινωνικὴ ἀγρός, και ὅτι ὁ ἀρχιερατικὸς θρόνος στηρίζεται και ἀνυψώνεται κυρίως ἐπάνω εἰς τὰς ἱερατικὰς ἐνεργείας, ἐκ τῶν πρωτίστων μελημάτων του εἶχε καταστήσει τὴν περί τοῦ ἐνοριακοῦ κλήρου φροντίδα.

Ἄλλ' ἐνῶ ἡ πρωθιεραρχικὴ του ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος θέσις τὸν ἐδάρυε μὲ ὑποχρεώσεις ἀτελευτήτους και βαρείας, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος, ὡς κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸς ἄνθρωπος, ὄχι μόνον δὲν ἐλησμόνησε τὸν ἐπιστήμονα Χρυσόστομον, ἀλλά και ἐνέτεινεν ἐπὶ μᾶλλον τὴν θεολογικὴν του συγγραφικὴν δραστηριότητα. Ἡ πνευματικὴ του ὡς Ἀρχιεπισκόπου παραγωγὴ ὑπῆρξε τοιαύτης ἐκτάσεως και ἐντάσεως, ὥστε νά προκαλῆ πραγματικὴν κατάπληξιν.

Ὅταν πρὸ ὀκταετίας ἐξέδιδον πρὸς τιμὴν του τὸν τόμον τῶν «Ἐναισίμων» ἐπὶ τῇ τριακοστῇ πέμπτῃ ἐπετείῳ τῆς ἐπιστημονικῆς του δράσεως, ἠρίθμησα περί τοὺς τριακοσίους τίτλους ἐπιστημονικῶν μονογραφῶν του και ἄλλων ἔργων. Ἐκτοτε αἱ συγγραφαὶ του ἀνήλθον σχεδὸν εἰς πεντακοσίας, τινὲς δ' ἐξ αὐτῶν εἶναι δλόκληροι τόμοι ἐκ 500 και 1000 περίπου σελίδων, ἔργα ἐπιστημονικὰ μεγάλῃς ὄλης. Εἰς αὐτὰ δὲν συμπεριλαμβάνονται αἱ διατριβαὶ και τὰ ἄρθρα του ἐπὶ ποικίλων θεμάτων εἰς πάντα σχεδὸν τὰ θρησκευτικὰ περιοδικὰ και εἰς ἐφημερίδας. Μολοντί ὁ ἀείμνηστος ἐκαλλιέργει ἰδίως τὸν κλάδον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, ἠσχολεῖτο ἐν τούτοις και εἰς ὄλους τοὺς ἄλλους θεολογικοὺς κλάδους, ὡς μέλος δὲ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἰδρύσεώς της ἔκαμνεν εἰς αὐτὴν σπουδαίας ἐπιστημονικὰς ἀνακρινώσεις. Πρὸς τούτοις, δόκιμος εὗρισκε μίαν ὄραν διαθέσιμον, ἔσπευδε νά παραδίδῃ μαθήματα ἐν τῇ Πανεπιστημίῳ εἰς τοὺς θεολόγους φοιτητάς, ἐπὶ ἐπικαίρων ἐπιστημονικῶν θεμάτων, ἰδρύσας δὲ ἴδιον θεολογικὸν περιοδικόν, τὴν «Θεολογίαν», ἠσχολεῖτο περί τὴν ἐκδοσίαν τῆς πλουτίζων αὐτὴν τακτικῶς και μὲ ἰδικὰς του μελέτας.

Ἡ καταπληκτικὴ αὐτῇ συγγραφικὴ γονιμότης τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου οὐ μόνον προσεκάλει τὸν γενικὸν θαυμασμόν, ἀλλά και προσεπόρισεν εἰς αὐτόν διεθνῆς ἐπιστημονικὸν κύρος, διὰ τὴν βαθύνοϊαν, τὴν δξύνουαν και τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν κρίσεών του. Διὰ τοῦτο ἱκανὰ ἔργα του μετεφράσθησαν εἰς τὴν ἀγγλικὴν, τὴν σερβικὴν, τὴν ρουμανικὴν και τὴν σουηδικὴν. Ὑπὸ τῶν μετὰ τὸν θάνατόν του γραψάντων περί αὐτοῦ ἀκαδημαϊκῶν, καθηγητῶν και ἄλλων ἐπιστη-

μόνων, ἡ ἐπιστημονικὴ του παραγωγὴ ἐχαρακτηρίσθη ὡς μνημειώδεις ἔργον χαλκεντέρου ἀνδρός, μὴ ὑστεροῦντος τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐνώπιον τοῦ ὁποίου «καὶ οἱ νῦν καὶ οἱ ἐφεξῆς θὰ ἐξίστανται ἀποροῦντες, πῶς ἡ ζωὴ ἐνδὸς ἀνδρός, ὑπὸ τρυφῆς καὶ τηλικούτων δεδαρημένων ὑποχρεώσεων, ἐξήρκεσε πρὸς συγγραφὴν τοσούτων πολυτίμων ἐπιστημονικῶν ἔργων». Ὑμνήθη ὁ Χρυσόστομος ὡς «καύχημα τοῦ Πανεπιστημίου καὶ σέμνωμα τῆς Ἀκαδημίας», ὡς «ἀκούρατος ἐρευνητής, σαφὴς καὶ νηφάλιος, καταλιπὼν τρανὰ τεκμήρια τῆς πολυειδούς του σοφίας τὰ περιλαμπρα προϊόντα τοῦ συγγραφικοῦ του καλᾶμου». Ὑπῆρξεν ἐπίσης ρήτωρ δεινός, πολλὰκις ἀνευ προπαρασκευῆς ὁμιλῶν ἐπὶ διαφόρων σπουδαίων θεμάτων μετὰ θαυμαστῆς εὐχερείας. Πρῶτος, ἀπλοῦς, γλυκὺς καὶ ἀνεκτικός, μετριόφρων καὶ ταπεινὸς καὶ ἀκόμπαστος, εὐπρεπής, ἀνεπίληπτος τοὺς τρόπους, μακροθύμος καὶ φιλόανθρωπος, ὑπῆρξε γνησίᾳ θρησκευτικῆς φυσιογνωμίας, ὁσῶς ἔζησε, καρτερικῶς ὑπέστη τὴν δοκιμασίαν τῆς ἀσθενείας, καὶ ὁσῶς καὶ χριστιανοπρεπῶς ἐτελεύτησεν. Ὅπως ἐλέχθη κατὰ τὸ ἐπιστημονικόν του ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν μνημόσυνον, «ἡ μνήμη του θὰ μείνῃ ἀγήρω καὶ ἀφθιτὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους καθόλου. Τόση ἀγάπη, ἦν ἐνέκλειον τὰ εὐγενῆ του στήθη, τόση ζωὴ, τόση δρᾶσις, τόσα ἔργα τῆς ἀληθῶς ὠραίας καὶ χριστιανικῆς του καρδίας, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ λησμονηθοῦν».

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος ἐτάχθη ὑπὸ Ἑλληνοσ ἀκαδημαϊκοῦ τέταρτος εἰς τὴν σειρὰν τῶν πρὸ αὐτοῦ ὑπερόχων ἐπὶ σοφίᾳ Μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν: τοῦ Νικολάου Ἀγιοθεοδώριτου, τοῦ Μιχαήλ Ἀκομινάτου καὶ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων Μελετίου.

Εἶη ἡ μνήμη του αἰωνία.

Τῆ δ' ἐπιόση, 23, ἀνεκοινώθησαν διὰ τοῦ αὐτοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ αἱ ἀκόλουθοι περὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου κρίσεις Καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν:

Τοῦ κ. Δημ. Μπαλάνου Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν:

«Ὁ αἰδίδιμος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἦτο ὄντως μία ἐξέχουσα φυσιογνωμία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τόσον ὡς ἄνθρωπος, ὅσον καὶ ὡς Ἀρχιερεὺς καὶ ὡς καθηγητής, καὶ πρὸ πάντων ὡς ἐπιστήμων καὶ συγγραφεύς. Ἐκτός τῶν 450 περίπου δημοσιευμάτων, ἅτινα ἐξέδωκε, κατέλιπε καὶ πολλὰ ἀνεκδοτὰ ἔργα μεγάλης σπουδαιότητος. Εἰς πάσας τὰς ἐργασίας του διαφαίνεται ἡ βαθεΐα του μόρφωσις, ἡ ἀκαταπόνητος φιλεργία του, ἡ ἀρίστη γνῶσις καὶ χρῆσις τῶν πηγῶν, ἡ δξύνοια καὶ θαθύνοια αὐτοῦ, καὶ ὑπὲρ πάντα τὸ χριστιανικόν του πνεῦμα, ὅπερ ἐκδηλοῦται καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πολεμικῆς ὕλης ἔργα του, ἔνθα μετ ἀντικειμενικότητος καὶ πραότητος ἐκθέτει τὰς γνώμας του καὶ ἀντικρούει τὰς τῶν ἀντιπάλων του. Καὶ ἐναντι ὀφειῶν καὶ ἀδικαιολογήτων κατ' αὐτοῦ ἐπιθέσεων, ἰδίως διὰ τὸ ἡμερολογιακὸν ζήτημα, ἔδειξεν ὄντως γνησίως χριστιανικὴν πραότητα, τόσον ὥστε νὰ δύναται περὶ αὐτοῦ νὰ ἐπαναληφθῇ ὅτι ὁ Εὐσέβιος εἶπε περὶ τοῦ μεγάλου Ὁριγένους, ὅτι δηλ. πάντοτε ἐπέδειξεν «ἴσον τὸν λόγον τοιόνδε τὸν τρόπον, καὶ ὅλον τὸν τρόπον τοιόνδε τὸν λόγον». Τὸ σεπτὸν ὄνομα τοῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου θὰ μένῃ πάντοτε

ἐν δόξῃ καὶ τιμῇ εἰς τὸν αἰῶνα, ἀναγεγραμμένον χρυσοῖς γράμμασιν εἰς τὰς δέλτους τῶσον τῆς ἐκκλησίας ὅσον καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματολογίας».

Τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Θεολογ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου, Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ Διευθυντοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου κ. Γεωργίου Σωτηρίου :

«Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου ἐστερήθη ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία τοῦ περιφανοῦς Πρωθιεράρχου τῆς, ἡ κοινωρία τοῦ ἐμπνευστοῦ τῆς εἰς πᾶν ἀγαθοεργὸν ἔργον καὶ ἡ Θεολογικὴ ἐπιστήμη τοῦ σοφοῦ, διεθνῶς ἀνεγνωρισμένου, σκαπανέως τῆς. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος ἐτίμησε τὴν ἑλληνικὴν Θεολογίαν διὰ τῶν σοφῶν καὶ μεγάλων ἔργων του, ἀναδειχθεὶς καὶ διὰ τῆς καθόλου πολιτείας του ἀξίος διάδοχος τῶν μεγάλων προκατόχων του Μητροπολιτῶν τῶν Ἀθηνῶν: Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου καὶ τοῦ ἱστορικοῦ καὶ γεωγράφου Μελετίου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων.

Ἡ μεγάλη φυσιογνωμία του ἂς παραμείνῃ ζωντανὸν παράδειγμα μιμήσεως ἐν τῇ Ὁρθόδοξῃ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ».

Τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Νικολάου Ἐξαρχοπούλου :

«Ὁ πρό τινας ἐκλιπὼν ἀοίδιμος Πρωθιεράρχης τῆς Ἑλλάδος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ὑπῆρξεν ἀναμφιδόλως ἐξέχουσα φυσιογνωμία. Ἐν πρώτοις ἀποτελεῖ φαινόμενον ἡ πολυμάθεια αὐτοῦ καὶ ἡ πολυσχιδῆς αὐτοῦ συγγραφικὴ δρᾶσις, ἕνεκα τῆς ἑποίας κατατάσσεται μεταξὺ τῶν πολυγραφεωτάτων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν. Πρὸς τὸν ἔγκον δὲ τῆς συγγραφικῆς του ἐργασίας ἀμιλλᾶται ἡ ποιικιλία καὶ τὸ ποῖόν αὐτῆς. Αἱ συγγραφαὶ του ἐκτείνονται εἰς ὅλα τὰ ἐδάφη τῆς Θεολογικῆς ἐπιστήμης, ἔτι δὲ καὶ εἰς θέματα ἐκτὸς αὐτῆς. Φέρουσι δὲ ἅπασαι τὴν σφραγίδα τῆς ἐπιστημονικότητος. Εἶναι προϊόντα αὐστηράς καὶ εὐδουνηδῆτου ἐρεύνης καὶ ὀξυτάτης διανοίας. Ὑπῆρξε προσεὶ ἐξοχος διδάσκαλος. Περαιτέρω διεκρίθη διὰ τὴν ποιμαντορικὴν του δρᾶσιν. Ὀλόκληρον τὸν βίον του ἀφιέρωσεν εἰς τὴν διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν προσπάθειαν πρὸς θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ἐξύψωσιν τοῦ ποιμνίου του καὶ διέκρινε τὸ σκάφος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὡς δεξιότατος ὁλοστροφός, γινώσκων καὶ ὀδηγῆ αὐτό, ἐν μέσῳ πολλῶν τρικυμιῶν, εἰς ἀσφαλῆ λιμένα. Ἐὰν δὲ εἰς τὰ ἀνωτέρω προσθέσωμεν βίον ἀνεπίληπτον καὶ ἀληθῶς χριστιανικόν, ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὴν εἰκόνα ποιμενάρχου, τὸν ὅποιον ἡ ἱστορία θὰ κατατάξῃ μεταξὺ τῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ τῶν ἐξόχων ἱεραρχῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας».

Τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ἀρίλλα Ἀλιδίζατο :

«Φυσικὴ ἀγαθότης καὶ ἀπλότης, φιλεργία ἀπερίοριστος, πίστις πρὸς τὸ καθῆκον, ἀφοσίωσις καὶ θρησκευτικότης ἀνυπόκριτος, εἶναι τὰ ἰδιάζοντα χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀπελθόντος Ποιμενάρχου, τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ ὑπῆρξε πλουσία εἰς ἀγαθοὺς καρποὺς καὶ εἰς ἄκρον διδακτικὴ διὰ τοὺς ἐπερχομένους».

Τοῦ Καθηγητοῦ τῆς αὐτῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Παναγιώτου Μπρατσιώτου :

«Τονίζεται συνήθως ἡ ἐπιστημονικὴ δράσις τοῦ μεταστάντος Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι καὶ ἡ δράσις αὕτη ὑπῆρξε σπουδαιστάτη ὑπηρεσία πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ὁ αἰμίμητος Πρωθιεράρχης προσήνεγκεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ καθαρῶς ἐκκλησιαστικὰς ὑπηρεσίας σημαντικὰς, ἀφειλομένας ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν του σοφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀναμφισβήτητον σύνεσίν του καὶ εἰς τὴν πανθομολογουμένην πραότητα του. Ἡ πρώτη τοιαύτη ὑπηρεσία ὑπῆρξεν ἡ εἰρήνευσις τῆς ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ διχασμοῦ σοβαρῶς ἐπηρεασμένης ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Δεύτερον παρέσχεν οὗτος σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν κανονικωτέραν διαμόρφωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν νομοθεσίας, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ πρῶτα τῆς Ἀρχιερατείας του ἔτη. Τρίτον διὰ δεξιᾶς οἰακοστροφίας διεφύλαξε τὸ σκάφος τῆς ἐμπιστευθείσης αὐτῷ Ἐκκλησίας ἄτρωτον ἀπὸ ἀλλεπαλλήλων ὑφάλων καὶ σκοπέλων. Τέταρτον ἐπροσάτευσεν τὸ ἱερὸν κήρυγμα καὶ τὴν κατήχησιν τῆς νεολαίας. Τέλος, πέμπτον, ἐμερίμνησε περὶ τῶν ἔργων τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐποιίας. Αἱ ὑπηρεσίαι αὗται ἀποτελοῦσιν ἀνεξιτήλους τίτους τιμῆς διὰ τὴν ἀρχιερατείαν τοῦ αἰοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀγαθὴ μνήμη θὰ παραμένῃ πάντοτε ζωηρὰ ἐν τῇ συνειδήσει τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας».

Τοῦ Καθηγητοῦ τῆς αὐτῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Βασιλείου Βέλλα :

«Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου ἐξέλιπε μία τῶ ὄντι μεγάλη ἐπιστημονικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ προσωπικότης. Ἡ πολυμαθεία καὶ ἐδρῦτης τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καταδεικνύται εἰς τὸ πλῆθος τῶν συγγραμμάτων, μονογραφιῶν, ἀρθρῶν καὶ κριτικῶν σημειωμάτων, ἀναφερομένων εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς κλάδους τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης. Ἰδιαίτατα γόνιμος καὶ παραγωγικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἔρευνα τοῦ αἰοιδίμου Ἱεράρχου εἰς τὸν ἱστορικὸν κλάδον, οὗτινος κατ' ἐξοχὴν ἐθεράπευσε τὴν ἱστορίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας δυνάμενος νὰ χαρακτηρίσθῃ παρ' ἡμῖν ὡς ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, αἱ ἐργασίαι τοῦ ὁποίου ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ θὰ ἀποτελέσουν τὴν βάσιν πάσης περαιτέρω ἐρεύνης. Ἐτι δὲ θαυμαστοτέρα παρουσιάζεται ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία τοῦ ἐκλιπόντος ἀνδρός, ὅταν ἀναλογισθῇ τις ὅτι αὕτη συνετελέσθη ἐν ἡμέραις, καθ' ἃς ποικίλαι ἄλλαι φροντίδες καὶ μέριμναι ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ὧν προέστατο, κατηνάλισκον καὶ τὸν χρόνον καὶ τὰς σωματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις. Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος θὰ ἀποτελῇ πράγματι σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν θεολογικῶν γενικῶς γραμμάτων. Ἴνα δὲ ἔχῃ τις ἀπρητισμένην τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνδρός, δέον νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ πολύμοχθον καὶ πολυσχιδὲς ποιμαντορικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν ἔργον, ὅπερ εἰς στιγμὰς λίαν ἀνωμάλους καὶ κρίσιμους ἐπετέλεσε κατὰ τὸν χρόνον τῆς Ἀρχιερατείας αὐτοῦ. Τοιαύτη προσωπικότης ἐκέκτητο μέγα κύρος οὐ μόνον ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ, ἀλλ' ἐν ὀλοκλήρῳ τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ. Ὁ θάνατος τοῦ μακαριστοῦ Πρωθιεράρχου σημαίνει μεγίστην ἀπώλειαν καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν μετὰ πίστεως ὑπῆρέτησε, καὶ διὰ τὰ θεολο-

γικά γράμματα, ἅτινα μετὰ ζήσεως καὶ ζήλου ἐνθέου μέχρι τῆς τελευταίας αὐτοῦ πνοῆς ἐκαλλιέργησεν».

Τῇ δὲ 24 Ἰαν. μετεδόθη διὰ τοῦ αὐτοῦ σταθμοῦ ἡ ἀκόλουθος ὁμιλία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου, ἣν αὐτοπροσώπως εἶπεν πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἀπὸ τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ Ἀθηνῶν κατὰ τὰ ἐγκαίρια αὐτοῦ:

Ἐνθερμος εὐχαριστία καὶ αἶνος δαφέλλεται πρὸς τὸν ὑψιστον Θεόν, ὁ ὁποῖος φωτίζει καὶ ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τοιαύτας ἐφευρέσεις, ὅποσον τὸ ραδιοφῶνον, δυναμένας νὰ συντελέσουν εἰς τὴν πρόσδοον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν του. Τὸ ραδιοφῶνον ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως μίαν τῶν θαυμασιωτέρων ἐφευρέσεων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὑπενθυμίζει δ' ἐν μέρει τὸ τοῦ ψαλμφοῦ «Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, ποιῆσιν δὲ χειρῶν Αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα καὶ νύξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γῶσιν. Οὐκ εἰσι λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν». Ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τοῦ κόσμου διὰ μέσου τεραστίων ἀποστάσεων μεταδίδεται ἡ ἀνθρωπίνη λαλία καὶ ἐπιτυγχάνεται ἡ πνευματικὴ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ φιλιότητι πατρίς μας Ἑλλάς ἔχει μεγάλως νὰ ὠφεληθῆ διὰ τοῦ θαυμασίου τούτου ὄργανου, διὰ τῆς δι' αὐτοῦ διδασκαλίας καὶ καθοδηγήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Διότι εἰς τοῦτο κυρίως πρέπει ν' ἀποβλέπη ἡ ἐφεύρεσις αὐτῇ, οὐχὶ ἀπλῶς καὶ μόνον εἰς τὴν τέρψιν διὰ τῆς σεμνῆς μουσικῆς, ἀλλὰ προπάντων εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ λαοῦ ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων, εἰς τὴν μετάδοσιν ὠφελίμων γνώσεων καὶ ὁδηγιῶν, χρησίμων διὰ τὴν ζωὴν.

Διὰ τοῦτο, ὁμιλῶν πρὸς τὸν εὐσεβῆ ἑλληνικὸν λαὸν διὰ τοῦ θαυμασίου τούτου ὄργανου τῆς ἀνθρωπίνης ἐπινοήσεως, καθήκον μου θεωρῶ πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ συστήσω πρὸς αὐτὸν ὅπως ἐμμένῃ σταθερῶς εἰς τὰς σωτηριώδεις ἀρχὰς τῆς ἀγίας μας θρησκείας καὶ εἰς τὰς συνυφασμένας πρὸς αὐτὰς ἐθνικὰς μας παραδόσεις. Εἶναι ἄλλως τε κοινῶς ἀντιληπτὸν ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου χάνει τὴν ἀξίαν της χωρὶς τὴν πνοὴν τῆς θρησκείας καὶ τῶν ὑψηλῶν ἰδεωδῶν. Μόνον ἡ θρησκεία τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ὁποία ἀποκαλύπτει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀρχικὴν του προέλευσιν, τὸν λόγον καὶ τὸν σκοπὸν τῆς υπάρξεώς του, ἐξυψώνει τὴν ζωὴν του, δίδει εἰς αὐτὴν τὴν ἀληθῆ της ἔννοιαν καὶ δεικνύει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν δρόμον τῆς εὐτυχίας. Ἡ εὐτυχία καὶ ἡ χαρὰ ἀποτελοῦν ἐνδόμυχον πόθον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἐνῶ ἡ θλίψις καὶ ἡ δυστυχία εἶναι κατὰ τι ξένον πρὸς αὐτὴν. Ἀλλ' εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπόκειται ν' ἀπολαύσῃ τὴν χαρὰν ἢ τὴν θλίψιν μετὰ τὴν δοθήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἰδικὴν του προσωπικὴν προσπάθειαν.

Τὰ αἰώνια καὶ ἀκατάλυτα διδάγματα τῆς ἀγίας χριστιανικῆς θρησκείας, αἱ ὑψηλαὶ καὶ μεγάλαὶ ἀλήθειαι, τὰς ὁποίας εἰδίδαξεν ὁ Σωτὴρ καὶ οἱ Ἀπόστολοι καὶ ἠρμήνευσαν οἱ μεγάλοι Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελοῦν διὰ τὸν χριστιανὸν φῶς, ἀντιθέτως δ' εὐρίσκεται εἰς τὸ σκότος ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ζῆ μακρὰν τῆς θρησκείας, διότι ἀγνοεῖ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς ζωῆς, τὸν σκοπὸν τῆς υπάρξεώς του καὶ τὸν αἰώνιον προορισμὸν του. Καὶ ὅπως ὁ ἥλιος φωτίζει καὶ θερμαίνει καὶ ζωογονεῖ τὴν φύσιν, τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ θρησκευτικὴ πίστις, ἡ ὁποία ἔχει ὡς καρπὸν τὴν ἀρετὴν, φωτίζει, θερμαίνει καὶ ζωογονεῖ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τὴν μὲν ἀρετὴν ἀκολουθοῦν πάντοτε ἡ εὐτυχία καὶ ἡ χαρὰ, ἐνῶ τὸ κακόν, τὸ ὅποσον εἶναι ὁ πικρὸς καρπὸς

τῆς ἀπιστίας, ἀκολουθοῦν ἢ δυστυχία καὶ ἡ θλιψίς, τὰ τραγικὰ δράματα, τὰ ὅποια προκαλοῦνται ἀπὸ τὸ κακὸν καὶ τὰς ἐξ αἰτίας αὐτοῦ συμφορὰς. Εἶναι ἠθικὸς νόμος ἀπαράβατος, τὸ ἀγαθὸν νὰ ἔχη ὡς συνέπειαν καὶ ἄμεσον ἐπακολούθησιν τὴν εὐτυχίαν, τὸ δὲ κακὸν νὰ ἔχη ὡς σύντροφον τὴν δυστυχίαν. Τὸ μὲν ὕ' ἀμείβεται, τὸ δὲ νὰ τιμωρῆται.

Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ζῆ εἰς τὸ ἀγαθόν, ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος, δημιουργεῖ περὶ ἑαυτὸν μίαν ἀτμόσφαιραν χαρᾶς, ἀγαπᾷ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, εἶναι δίκαιος καὶ ἐλεήμων, ἀφωσιωμένος εἰς τὴν ἐργασίαν του, τὴν ὅποιαν καθιστᾷ πηγὴν τῆς εὐδαιμονίας του, ἀποφεύγει τὰς καταχρήσεις, εἶναι ἐγκρατὴς εἰς ὅλα, ἀνώτερος τῶν παθῶν, τὰ ὅποια ὑποβιάζουσι πολλάνκις τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν θέσιν ἀλόγου ζώου. Ἀντιθέτως, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ζῆ εἰς τὸ κακόν, περιστρέφεται περὶ τὴν πνιγρὰν ἀτμόσφαιραν τῆς δυστυχίας καὶ τῆς διαρκοῦς στενοχωρίας. γίνεταί δούλος τῶν παθῶν, παραδίδεται εἰς καταχρήσεις, μισεῖ τὴν ἐργασίαν του, μισεῖ καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ζῆ βίον ἀνώμαλον, ἐκ τοῦ ὁποῦ πάσχει σωματικῶς καὶ ψυχικῶς καὶ τέλος συντρίβεται καὶ καταστρέφεται. «Τὰ γὰρ ὀφώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος», κατὰ τὴν Γραφήν. Ἄλλοίμονον, ἂν ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος ἔχει οἰκογένειαν. Μεταβάλλει τὸ σπῆτι του εἰς ἄδην. Ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ ἐνάρετος οἰκογενειάρχης ζῆ βίον εὐτυχῆ. Καὶ ὁ μὲν ἐνάρετος ἄνθρωπος μένει πιστὸς καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, δὲν παρασύρεται ἀπὸ ἰδέας ἀνατρεπτικὰς, ἐκεῖνος δὲ ὁ ὁποῖος καταφρονεῖ τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς γίνεται θῦμα τῶν ἀνατρεπτικῶν ἀρχῶν καὶ προξενεῖ συμφορὰς καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ εἰς τὴν οἰκογένειάν του καὶ εἰς τὴν πατρίδα του, διότι τὸ μὲν ἀγαθὸν εἶναι δημιουργικόν, ἐνῶ τὸ κακὸν εἶναι πάντοτε καταστρεπτικόν, ὅπως ἡ πυρκαϊά.

Αὐτὰς τὰς δύο εἰκόνας τὰς βλέπομεν ὅλοι ἀναγλύφους καθ' ἑκάστην ἐνώπιόν μας. Βλέπομεν τοὺς καρποὺς τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοὺς καρποὺς τοῦ κακοῦ, τοὺς εὐτυχεῖς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἐφαρμόζουσι εἰς τὴν ζωὴν των τὰς χριστιανικὰς ἀρχάς, ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἐκδηλώνουσι τὴν καλωσύνην καὶ τὴν ἀγαθότητα, τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν προθυμίαν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς κάθε καλόν. Ἄλλὰ βλέπομεν καὶ τοὺς δυστυχεῖς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται μακρὰν τῆς θρησκείας, σκληροῦς, ἀφιλανθρώπους, ἀδίκους καὶ παραφόρους, βλέπομεν τοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὰς ἔθνικὰς μας παραδόσεις καὶ εἰς τὴν πατρίδα ἁληθεῖς Ἑλλήνας, καὶ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἀποξενοῦνται ἀπ' αὐτῆς. Διότι εἶναι δυστυχῶς πολὺ ὀλισθηρὸς ὁ κατήφορος τοῦ κακοῦ καὶ παρασύρει εἰς πολλὰ ἄτοπα τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ὅταν κυριευθῆ ἀπὸ τὸ κακόν, ἀσυγκράτητος ἤμπορεῖ νὰ φθάσῃ καὶ μέχρις ἀρνήσεως τῆς πατρίδος του καὶ μέχρις καταπατήσεως τῶν ἱερῶν καὶ ὁσίων. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει χάνει κάθε ἀξίαν ἢ ζωὴν του.

Ἰδοὺ διατί πρέπει νὰ εἴμεθα πιστοὶ καὶ σταθεροὶ εἰς τὰς σωτηριώδεις ἀρχὰς τῆς ἀγίας θρησκείας καὶ εἰς τὰς συνυφασμένας πρὸς αὐτὰς ἔθνικὰς μας παραδόσεις, νὰ ζῶμεν δηλαδὴ ὡς ἀληθινοὶ χριστιανοὶ καὶ ἀληθινοὶ Ἕλληνες, ἔχοντες ὀρθὴν ἀντίληψιν τῆς ἐννοίας τῆς ζωῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς. Ἐκαστος Ἕλληνας διὰ τῆς ἠθικῆς του ζωῆς καὶ διὰ τῆς πιστῆς τηρήσεως τῶν καθηκόντων του, ἄς ἀποβαίῃ ὕλική καὶ πνευματικὴ δύναμις τοῦ συνόλου τῶν Ἑλλήνων καὶ παράγων προόδου τῆς μεγάλης καὶ ἐνδόξου πατρίδος Ἑλλάδος, ἢ ὅποια ἀπὸ τὰ τέκνα

της περιμένει τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν πρόσδόν της. Ἡ εὐτυχία τῆς πατρίδος εἶναι καὶ τῶν τέκνων της εὐτυχία.

Ὁ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας κ. Θεόδωρος Ποπέσκου ἐδημοσίωσεν ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ περιοδικῇ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας «Biserica ortodoxa Romana (LVII [1939] ἀριθ. 1—2, Ἰαν.—Φεβρ. 1939) νεκρολογίαν περὶ τοῦ αἰοδιμίου Ἀρχιεπισκόπου ὑπὸ τὸν τίτλον Hrisostom Papadopoulos Archiepiscopul Atenei si al itregii Grecii 1868—1938, ἀναδημοσιευθεῖσαν καὶ εἰς ἴδιον τεύχος (Bucuresti, tipogr. Cartilor Bisericessti 1939, σ. 1—12). Ἐξ αὐτῆς ἀποσπῶμεν τὰς ἀκολουθοῦσας περικοπὰς :

...Ὁ θάνατος τοῦ Χρυσόστομου Παπαδοπούλου ἐθλίψε βαθῶς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ συνείλησεν δόλοκληρον τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ σύμπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος Ἀθηνῶν ἦτο πραγματικὸς μέγας ἀνὴρ γνωστός, καὶ ἐκτιμώμενος ὑπὸ τοῦ ἀπανταχοῦ θεολογικοῦ κόσμου. Ἡ κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν δημοσιευθέντων ἔργων του θαυμαστή αὐτοῦ φιλεργία, ἡ διοικητικὴ καὶ ποιμαντορικὴ δραστηριότης του, καθιστῶσιν αὐτὸν πραγματικὸν φαινόμενον, τὸ ὅποσον ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ἐγνώρισεν ἀπὸ αἰῶνων.

Ὁ Χρυσόστομος Ἀθηνῶν ἦτο, ἄνευ ὑπερβολῆς, εἰς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων θεολόγων καὶ ὀρθόδοξων ἱεραρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἐν τῶν μεγαλυτέρων καὶ εὐγενεστέρων πνευμάτων τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ., ἐν ἀληθινὸν κόσμημα καὶ καύχημα τοῦ ἑλληνισμοῦ, τῆς ὀρθοδοξίας, τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἀπέθανεν ἐπαναλαμπάνων εὐχὰς καὶ εὐλογῶν τοὺς περὶ αὐτὸν, παρ' ὧν ἐξήτει συγχώρησιν, πρὶν φύγη ἀπὸ τὸν κόσμον. Ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν συγχώρησιν, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος εἶχε περισσότερον νὰ παράσχη παρὰ νὰ ζητήσῃ. Ἦτο ἄνθρωπος μὲ αὐτοσυγκράτησιν, ἤρεμος, εὐπροσῆγορος, ἀδιατάρακτος ὑπὸ κακῆς σκέψεως καὶ πάθους, ζῶν εἰς τὸν ὑψηλὸν κύκλον τῆς ἐργασίας, τῆς πίστεως, τῆς εὐλαβείας, τῆς φιλανθρωπίας, μὴ ἀναμιγνυσόμενος εἰς τὴν κοιμητικὴν ζωὴν, ἐκπληρῶν τὰ καθήκοντά του μετὰ καλωσύνης, ἄνευ θορύβου, ἄνευ ὑπερβολῶν, φυσικὸς, συνετός, εὐάρεστος εἰς τὴν ὁμιλίαν καὶ θερμὸς τὴν καρδίαν, χωρὶς νὰ εἶναι διαχυτικὸς καὶ πολύλογος. Ἦτο σοβαρὸς ἄνευ ἀστηρότητας, ἄνθρωπος μεγάλων ἰδεῶν, τὰς ὁποίας ὁμως δὲν ἐπεζήτησε νὰ ἐπιβάλλῃ πιεστικῶς, ἱκανὸς πρὸς μεγάλας πραγματοποιήσεις ἀλλ' ἄνευ προκλητικότητος, ὑπομένων—καὶ ὑπέφερον—ἄνευ παραπόνων, ἀλλ' «εὐλογῶν τὸν Θεὸν πάντων ἐνεκεν», ἔπως καὶ ὁ μέγας προστάτης αὐτοῦ, ὁ ἄγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, μέγας χριστιανὸς διατηρήσας τὴν ἡρεμίαν καὶ τὴν ἐγκράτειαν, αἱ ὁποῖαι τὸν ἐχαρκτήριζον, μέχρι τῆς σιγῆς τοῦ θανάτου του, παρ' ὅλον τὸ ἄλγος αὐτοῦ, ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐξῆσεν ἐργαζόμενος καὶ εὐεργετῶν, μὴ ἔχων καιρὸν νὰ ἁμαρτάνῃ ἀδικῶν τοὺς ἄλλους. Ἐν τούτοις εἶχε δυσαρσεθείας καὶ δὲν ἐξηρέθη ἀπὸ κριτικῆν. Πολλοὶ θὰ ἤθελον νὰ ἦνε περισσότερον δραστήριος ἢ ἴσως καὶ αὐστηρὸς ὡς πρὸς τὴν λύσιν ποιμαντορικῶν τινων προβλημάτων, τὰ ὅποια ἐδημιούργουν δυσκολίας. Ὡς ξένοι καὶ σύγχρονοι, δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ κρίνωμεν ἀσφαλῶς τὰς διοικητικὰς ἱκανότητας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἑλλάδος· αὐταί, ἄλλως τε, δὲν ἔχουν μεγάλην σημασίαν διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν καὶ διὰ τὴν ἐκτίμησιν ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου δόλοκλη-

ρος ζωῆ, ἐργασίας καὶ εὐεργεσίας ἐξασφαλίζουν εἰς αὐτὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας του μίαν ἐξαιρετικὴν τιμὴν, ὅπως ἐξαιρετικὸν ἦτε καὶ τὸ ἔργον του.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς διετράνωσε τοῦτο διὰ τοῦ πανδήμου καὶ εἰλικρινοῦς αὐτοῦ πένθους, μεθ' οὗ συνώδευσε τὴν ἐξοδὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν ζώντων, συγκινητικῶς ἐκδηλῶν αἰσθήματα σεβασμοῦ πρὸς τὸν μέγαν ἱεράρχην.

Ἦτο ἐν ἔθνικόν καὶ λαϊκὸν πένθος, τὸ ὅποιον ἐπήγαγεν ἐκ τοῦ ἄλγους πάντων τῶν ἐλλήνων λόγῳ τῆς ἀπωλείας ἐνὸς ἐξαιρετικοῦ ἱεράρχου...

Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἦτο πραγματικῶς ἄξιος τῶν σεβασμάτων τούτων. Ἡ δραστηριότης του τὸν ἐπέβαλεν εἰς τὴν παγκοσμίαν συνείδησιν. Ἀνήκεν ὅμως κατὰ πρῶτον εἰς τὸ ἔθνος καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν. Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἦτο μέγα πρόσωπον, μέγα ὀρθόδοξον πνεῦμα, παράδειγμα πίστεως, ἐπιστήμονος, ἀρετῆς καὶ ὀρθοδόξου ἔργου, ὅπως ἀπὸ πολλοῦ δὲν ἐγνώρισεν ἡ Ἀνατολή. Μὲ τὴν πλουσίαν, πολῦτιμον καὶ ποικιλοτάτην δραστηριότητα αὐτοῦ, μὲ τὴν εὐρυτάτην ἱστορικὴν καὶ θεολογικὴν ἐπιστήμην του, μὲ τὴν ὠραίαν ψυχικὴν ζωὴν του τῆς πραγματικῆς καὶ θαθείας εὐλαθείας, ὁ ἀνὴρ αὐτὸς μᾶς ὑπενθυμίζει τὰ μεγάλα πρόσωπα τῶν ἱεραρχῶν θεολόγων τῆς πατερικῆς ἐποχῆς. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ θὰ μείνῃ ἀνάγραφτον ἐν τιμῇ εἰς τὰς δέλτους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν ἐκαλλιέργησε μετὰ πόσου ζήλου καὶ τόσης ἐπιτυχίας ἐπὶ μίαν δόλοκληρον ζωὴν. Τὸ ἔργον τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ποικιλότατον καὶ ἀπέραντον, ἀποτελεῖ μίαν μεγάλην ἀνθρωπιστικὴν προσπάθειαν καὶ, ταυτοχρόνως, μίαν μεγάλην ἐπιτυχίαν. Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι συντετριμμένη διότι τὸν ἔχασε, ἀλλὰ εἶναι ὑπερήφανος διότι τὸν εἶχε.

Ἐκ τοῦ περιοδικοῦ τύπου :

«*Ἱερὸς Σύνδεσμος*» : ... Πρῶτος καὶ ἀνεξίκακος, ψυχραίμος εἰς θαθμὸν ἀφάνταστον ἐν τῇ ἀντιμετώπισει καὶ τῶν δυσχερεστέρων στιγμῶν, εὐσεβῆς εἰς ἄκρον, καλοκάγαθος καὶ φιλόανθρωπος, ἔζησε καὶ ἀπέθανεν ὡς γνήσιος καὶ πραγματικὸς χριστιανός, τοὺς ὧμους τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἐπίεζε βαρὺ ἀμάρτημα καὶ ἡ συνείδησις τοῦ ὁποίου ἐτοιμάζεται ἡσυχῶς νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν ὑπέρτατον κριτὴν.

Ὁ ἐφημεριακὸς κληρὸς τῆς Ἑλλάδος χίνει ἐν τῷ προσώπῳ του ἓνα ἀληθῆ πρόστατην καὶ ἀντιλήπτορα Ἡ θύρα τοῦ γραφείου του ἦτο εἰς πᾶσαν ὥραν καὶ εἰς πᾶσαν στιγμὴν ἀνοικτὴ πρὸς πάντας, ἀλλ' ἰδίως πρὸς πάντα ἐφημέριον.

Τὰς σχέσεις μεταξὺ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐφημερίων του προσδιώριζε μόνον ἡ ἀγάπη ἐκείνου πρὸς τοὺς ἐφημερίους καὶ ὁ σεβασμὸς ἐκείνων πρὸς τὸν πρωθιεράρχην των. Τοὺς συνεδούλευε μὲ ἀγάπην, τοὺς ἤλεγγεν, ὅταν ἐπεβάλλετο τοῦτο, μετὰ πραότητος καὶ τοὺς ἐπέπλητε μετὰ γλυκύτητος καὶ ἐπεικειας. Τὸ ἐνδιαφέρον του ὑπὲρ τῶν ἐφημερίων του ἦτο ἀπέραντον.

«Ὁ ἐφημεριακὸς κληρὸς, ἔλεγεν, εἶναι ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας» καὶ δι' αὐτὸ ἀόκνως εἰργάζετο διὰ τὴν ἀνύψωσίν του.

Ὡραματίζετο τὸν ἐφημέριον μετέχοντα, δρώντα καὶ κατευθύνοντα τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ εἰς ὄλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς, ἔδωκε δὲ πρότυπον τοῦ ἐφημερίου, ὡς αὐτὸς τὸν ὠραματίζετο, εἰς τὸ ἀνωνώμως δημοσιεῦθὲν εἰς τὸν «*Ἱερὸν Σύνδεσμον*» διήγημά του «Ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου», εἰς

τὸ ὅποιον ἐκ μετριοφροσύνης δὲν ἠθέλησε νὰ τεθῆ τὸ ὄνομά του.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Ἀθηναῖος Χρυσόστομος διὰ τὸν κληρὸν του. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μορφή του θὰ κινῆται πάντοτε μεταξὺ τῶν ἐφημερίων. Ἡ ὑπέροχος φυσιογνωμία του θὰ τοὺς ἐμψυχώνῃ πάντοτε καὶ θὰ τοὺς κατευθύνῃ, αἱ δὲ ὑποδείξεις του θὰ χαράσσουσιν πάντοτε εἰς αὐτοὺς τὸν δρόμον, ὁ ὅποιος θὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς μεγάλης ἀποστολῆς των...

Ἐπεράνω ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ ἀδυναμιῶν, αἰρόμενοι εἰς τὸ ὕψος τῆς ἰδικῆς του ἀνεξικακίας καὶ ἀγαθότητος, δὲν εἶναι δυνατὸν ἢ νὰ ἀτενίσωμεν μετὰ θαυμασμοῦ καὶ θαυμάτου σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἐκλιπούσαν ἐκ τοῦ μέσου ἡμῶν ἐξαιρετικὴν φυσιογνωμίαν Ἱεράρχου σπανίας εὐφυχίας καὶ χριστιανοῦ ἀξιοθαυμάστου εὐσεβείας.

Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος εἶχε κατακτήσῃ τὴν θέσιν του ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου του...

...Τὸ ὄνομα τοῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου ἀποτελεῖ ἀξιοσημείωτον σταθμὸν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος τῶν ἡμετέρων χρόνων, διότι οὗτος ὑπῆρξεν ὁ κύριος μοχλὸς τῆς δημιουργίας τοῦ νέου διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας, τὰς περὶ τῆς διοικήσεως τῆς ὁποίας ἀρχάς του ἐξήγγειλεν εἰς τὸν α' τόμον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δεκαπενταετής αὐτοῦ ποιμαντορικὴ δράσις συνδέεται ὄχι μόνον πρὸς τὸ σημαντικὸν γεγονός τῆς καθιερώσεως νέων ἀρχῶν ἐν τῇ διοικήσει τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς Ἱεραρχίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀφομοίωσιν τῶν νέων χωρῶν καὶ τὴν καταπολέμησιν τῶν προπαγανδῶν καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Οὐνίας καὶ τὴν φιλανθρωπίαν. Ποία ἀκριβῶς ὑπῆρξεν ἡ συμβολὴ του ὄχι μόνον εἰς τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τὴν πρόδοον καὶ ὀργάνωσιν αὐτῆς ἐπὶ κανονικῶν βάσεων δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ γραφῆ τὴν στιγμὴν ταύτην. Τοῦτο μόνον δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ἐξῆσεν εἰς ἐποχὴν πολὺ δυσχερῆ διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἔξω τῶν ὀρίων τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀκρῶντως ἀνόμαλον διὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἔργον του συνήντησε πολλὰς δυσχερείας, εἰς τὰς ὁποίας διεκρίθη διὰ τὴν πραότητα καὶ καλωσύνην τοῦ χαρακτήρος του, ἣν ἐπέδειξεν καὶ κατὰ τὰς τελευταίας του στιγμὰς.

«Πάνταινος»: ...Τὸ αἶσθημα τῆς θλίψεως, ὃ ἡ θλιβερὰ εἶδησις τοῦ διαπρεποῦς Ἱεράρχου διέχυσε εἰς τὰς καρδίας τοῦ Πανελληνίου, ὑπῆρξεν ἀνάλογον πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἀπωλείας, ἣν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὑφίσταται διὰ τῆς στερήσεως μιᾶς ἐξαιρετικῆς θεολογικῆς φυσιογνωμίας, ἧς ἡ ἐπιστημονικὴ παραγωγή ὑπῆρξε πλουσία εἰς ἔργα πικίλου ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου.

Ὁ ἐκλιπὼν Ἱεράρχης διεκρίθη καθ' ἑλπὴν τὴν μακρὰν αὐτοῦ Ἐκκλησιαστικὴν σταδιοδρομίαν ὡς καὶ ἐν τῷ ἀπεράντῳ τῆς Θεολογικῆς ἐπιστήμης πεδίῳ, ὡς μία προσωπικότης ἐξαιρετικὴ, θέτουσα εἰς ἄλλους τοὺς κλάδους τῆς Θεολογικῆς ἐπιστήμης, εἰς οὓς ἐνέκυψε, τὴν σφραγίδα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς ἀληθείας.

Ἡ διὰ κρίνουσα τὸν μεταστάντα εὐρετα θεολογικὴ μόρφωσις, ἡ βαθύνοια καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐρεῦνης, δι' ὧν ἦτο πεπρωτισμένος, ὁ ζῆλος καὶ ἡ ἀφοσίωσις του πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν, παρέσχον εἰς αὐτὸν τὴν ἀκατανίκητον δύναμιν νὰ ἀναδειχθῆ ἐμβριθῆς ἱστορικὸς τοῦ τε ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου βίου τῆς Ἐκκλησίας, ἀκριβῆς ἐρμηνευ-

τῆς τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου, εὐθαρσῆς ἀπολογητῆς καὶ πρόμαχος τῶν δογμάτων καὶ τῶν παραδόσεων τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως...

Ὁ αὐδιδμος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἀναμφισβητήτως ὑπῆρξε διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἕνα φωτεινὸν μετέωρον, ἔπερ ἐπὶ 40 περίπου συναπτὰ ἔτη διέδραμε καὶ κατηύγασε διὰ τοῦ φωτὸς τῆς εὐαγγελικῆς γνώσεως τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἐρίζοντα, ἐγκαταλιπὸν καὶ μετὰ τὴν δύσιν του ἱκανὸν ἐπιστημονικὸν φῶς, δυνάμενον ἐπὶ μακρὸν νὰ φωτίζῃ καὶ καθοδηγῇ τοὺς τὰς θεολογικὰς τρίβους οὐδεύοντας, τοὺς τε συγχρόνους καὶ ἐπιγιγνομένους..

«Ὁ Ὁρθόδοξος Παρατηρητὴς» Νέας Ὑόρκης: Σύμπασα ἡ Ὁμογένεια καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία γοερῶτατα ἐθρήνησαν τὸν θάνατον τοῦ Μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσόστομου Παπαδοπούλου τοῦ Μαδυτίου, ἐπισυμβάντα τὴν 22αν Ὀκτωβρίου 1938 ἐν Ἀθήναις. κατόπιν ὀλιγοήμερου ἀσθενείας.

Καὶ ἡ ἐνταῦθα Ὁρθόδοξος Ὁμογένεια ἐπόνεσε διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ μεγάλου θεολόγου, τῆς διεθνῶς ἀνεγνωρισμένης ἀξίας, τοῦ εὐτῶς διακεκριμένου ἐπιστήμονος καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ, ἀσχοληθέντος εἰς τὰ θεολογικὰ γράμματα καθ' ἕλην τὴν σταδιοδρομίαν του, τοῦ μεγάλου Ἱεράρχου, τοῦ ἀφοσιωθέντος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας του, τοῦ λευκοῦ καὶ ἐναρέτου κληρικοῦ τοῦ ὑπηρετήσαντος μὲ ἐξαιρετικὴν εὐσέθειαν καὶ πίστιν τὰς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, Ἀλεξανδρείας, Ἑλλάδος καθὼς καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀμερικῆς ἐπὶ τινὰς μῆνας διὰ τὴν διοργάνωσιν αὐτῆς.

Διδάσκων ἀπὸ τὰς ἔδρας Πανεπιστημίων, διοικῶν, διαφωτίζων, συγγραφεὺν, παρηγορῶν, κηρύσσων, ἀφήκεν ἐποχὴν διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν παρακολουθῶν κάθε ζήτημα.

Διήλθεν ἡμέρας ἀγωνιώδεις, ἡμέρας δυσκόλους, ἐχειρίσθη πολὺ πλοκα ζήτήματα, πανταχοῦ δὲ ἔδειξε δύναμιν χαρακτήρος καὶ θάρρους. ἀλλὰ καὶ ἀγάπην χριστιανικὴν. Δι' αὐτὸ καὶ ἐτιμᾶτο ἐξαιρετικῶς ἀπὸ ὄλους καὶ ἰδιαίτατα ἀπὸ ὄλας τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησιαστικὰς Ἀρχάς, ἐπιβαλλόμενος διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τῆς μεγάλης αὐτοῦ προσωπικότητος.

Δικαίως ἔθεν μετὰ τοῦ Πανελληνίου καὶ ἐ ἐνταῦθα Ὁμογενῆς Ὁρθόδοξος κόσμος ἐτέλεσε καὶ τελεῖ ἐπιμνημοσύνας δεήσεις ὑπὲρ τοῦ πρὸς Κύριον ἐκδημησάντος Μεγάλου Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπὸ θάθους καρδίας δέεται ἕπως εἶνε ἀγῆρως καὶ αἰωνία ἡ μνήμη Αὐτοῦ.

Βοσκορένογε Τσιτένιγε (τῆς ἐν Πολωνίᾳ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ρωσισί):

..Καθ' ὄλον τὸν χρόνον τῆς ὑψηλῆς καὶ ὑπευθύνου ἀρχιποιμαντορίας αὐτοῦ ὁ ἐκλιπὼν Πρωθιεράρχης ἀφιέρωσε πάσας του τὰς δυνάμεις, τὰς γνώσεις καὶ τὰ πλοῦσια πνευματικὰ του χαρίσματα ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς Ἐκκλησίας του. Ὑπὸ τὴν σοφὴν καὶ αὐθεντικὴν χειραγωγίαν του ἡ ἐν Ἑλλάδι Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀνεγεννήθη, ἐκραταιώθη, ἀπέκτησε τὴν πρέπουσαν ἐκκλησιαστικὴν διοργάνωσιν καὶ τὸν παλμὸν πρὸς εὐρεῖαν καὶ δημιουργικὴν ἐκκλησιαστικὴν δράσιν, καταλαβοῦσα τὴν προσηκουσαν αὐτῇ θέσιν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, διότι πᾶσαι αἱ σφαῖραι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς

και δράσεως υπήρξαν αντικείμενον ἀδιαλείπτων μεριμνῶν τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου. Ἐν τῷ προσώπῳ του ἡ ἀρχαία και ἔνδοξος ἑλληνική Ἐκκλησία ἀπώλεσε διὰ παντός διαπρεπή ἱεράρχην και ἐκκλησιαστικὸν οἰκονομικόν, πολυγραφώτατον θεολόγον και πνευματικὸν ἡγέτην τοῦ λαοῦ της.

«Church Times» τοῦ Λονδίνου:

...Ὁ θάνατος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου ἐστέρησε τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὑπερόχου προσωπικότητος, σεβαστῆς και ἀγαπητῆς πολὺ πέραν τῶν ὁρίων τῆς χώρας του. Ἦτο ἀνὴρ μεγάλης μορφώσεως και συγγραφεὺς γονιμώτατος, ἅμα δὲ και ταπεινὸς ἀνθρώπος... Εἰς τὴν ἀναζωπύρῃσιν τοῦ κηρύγματος ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἀρχιεπίσκοπος εἶδιδε τὸ παράδειγμα. Εἰς τοῦτο, ὡς και εἰς τὴν ἐπιμελῆ διδασκαλίαν τῶν παιδῶν, διείδεν ἄλλην ἀποψιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπέδωκε σημασίαν ὑψίστην, θεωρῶν αὐτὴν ὡς μέσον ἀντιδράσεως κατὰ τῶν ὀλιστικῶν και σκεπτικιστικῶν ἐπιρροῶν, πρὸς ἃς ὁ κληρὸς του εὐρέθη ἀντιμέτωπος ἐξ ὄλων τῶν πλευρῶν. Δὲν ἦτο ἀπλῶς ἀκαδημαϊκὸς ἢ εἰς ἐξ ἀποστάσεως ἱεράρχης, ἀλλὰ πραγματικὸς πατὴρ τοῦ ποιμνίου του, μεριμνῶν περὶ τοῦ σώματος και τῆς ψυχῆς του ἐπὶ πολλὰ πολυτάραχα ἔτη. Εἰς μέγας ἀνὴρ εἰσῆλθεν εἰς τὴν κατάπαυσίν του μετὰ ζωὴν ἀφωσιωμένην εἰς τὴν διακονίαν τοῦ Θεοῦ.

«Ἁγία Σιών» Ἀγιάσου Β' 6—7, (Πρωτοπρ. Ἐμμ. Μυτιληναῖος):

..Χάρις εἰς τὴν ἀκαμψίαν τῆς θελήσεώς Του—διότι ὅσον ἦτο εἰς τὰ ἀφορώντα τὸ ἄτομόν Του μαλακὸς και εὐκαμπτος, τόσον ἦτο σκληρὸς και ἀκαμπτος ὅταν ἐπέθετο ὅτι διεκυβεύετο τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας—διήλθεν ἡ Ἐκκλησία ἀμείωτος διὰ μέσου τόσων τρικυμιῶν και τόσων ὑφάλων, ὅσας ἐδημιούργησεν εἰς αὐτὴν ἡ πολυτάραχος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἱστορία τῆς Χώρας, πάντοτε δὲ χάριν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συμφέροντος περιεφρόνησε και ἰσχυρὰς προστασίας και παντοδυνάμους ἀπειλάς, ἔτοιμος νὰ πέσῃ προθύμως, ἀλλὰ μηδέποτε στέργων νὰ προδώσῃ ὅτι ἐθεώρει ὡς ἐπιβεβλημένον ἀπέναντι τῆς Ἐκκλησίας καθήκον. Αὐτὴ δὲ ἡ στάσις Του κατέστησε τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Χρυσόστομον σεβαστὴν ὄντως παρὰ πᾶν φυσιογνωμίαν και ἀνέδειξεν εἰς περίβλεπτον σημεῖον τὸν Θεόνον, τὸν ὁποῖον ἐπαξίως κατείχε...

Ἐξῆ διὰ τὴν Ἐπιστήμην ὅπως ἐξῆ και διὰ τὴν Θρησκείαν, και τὴν ἐπιστήμην του ὅπως και τὴν θρησκείαν του τὰς ἡσθάνετο διηκούσας δι' ὄλου τοῦ πνευματικοῦ Του ὄργανισμοῦ, ἀπολύτως κυριαρχούσας τοῦ ὄλου ἐγὼ Του, τὰ μοναδικὰ κίνητρα τῆς ζωῆς Του, τὰς ἡσθάνετο ὅχι ὡς ἔνοιας ἀφηρημένας ἀλλ' ὡς κίνησιν και ζωὴν και δράσιν... Αἱ ἐμπνευσμέναί πρὸς τὸ Ἱερατεῖον και τὸν λαὸν ἐγκύκλιοι τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου, οἱ πύρινοι πράγματι κατὰ τὰς Ἱερατικὰς Συνάξεις πρὸς τὸ Προσβυτέριον λόγοι Του και ἡ σειρά τῶν φιλαδέλφων ἔργων ὅσα εἴτε ὁ ἴδιος ἱδρυσεν, εἴτε εὐρῶν ἱδρυμένα πατρικῶς ἐπροστάτευσε και εἰς ὅσα γενναϊόφρων και τακτικῆ πάντοτε παρεσχέθη και ἡ ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου Του ταμείου οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις, ἀλλὰ και ἡ μελιχίότης και ἡ καρτερία, μεθ' ἧς ἐπὶ ὥρας δλοκλήρους ἡμροῶτο τακτικῶς τῶν ἐνώπιόν Του παρελαυνόντων πάσης ἡλικίας και καταστάσεως ἀνθρώπων, και ἀνοήτως ἐτι πολλάκις ἀπασχολούντων τὸν πο-

λύτιμον χρόνον Του, πάντα ταῦτα μαρτυροῦσι τὴν συναίσθησιν, ἣν εἶχε περὶ τῆς ποιμαντικῆς εὐθύνης, ἣν βαθυτάτα ἐκ τῶν ἀγιογραφικῶν καὶ πατερικῶν πηγῶν εἶχεν ἐμπνευσθῆ καὶ ἦν ζωηρῶς ἀπετύπωσεν εἰς τὸ περισπούδαστον ἔργον Του «Περὶ Ἱερουσῶνης», ὅπερ ἀποτελεῖ ἀληθινὸν ἐγκόλιον τῶν διὰ τὸ Ἱερατεῖον εὐτρεπιζομένων.

Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀειδίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος κυροῦ Χρυσοστόμου συνέδραμον πάντα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, ὅσα ἦσαν ἀπαραίτητα ὅπως καταστήσωσιν Αὐτὸν μέχρι λατρείας ἀγαπητὸν εἰς τοὺς ἀπαξ ἐλθόντας εἰς πνευματικὴν πρὸς Αὐτὸν σχέσιν, ἀνθρωπὸν κατ' ἐξοχὴν συνδυάζοντα βαθυτάτην ἐπιστημονικότητα πρὸς βαθυτάτην θρησκευτικότητα, διὰ τῆς ὁλης δὲ ζωῆς Του μαρτυροῦντα ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἀποτελεῖ πραγματικὴν ἀξίαν, χάριν τῆς ὁποίας ἀξίζει νὰ δαπανήσῃ τις τὴν ζωὴν Του καὶ ὅτι εἶναι ἀπολύτως ψευδὲς τὸ κοινῶς πιστευόμενον ὅτι τάχα ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἀποκλείει τὴν θρησκευτικὴν πίστιν...

«Γρηγόριος Παλαμᾶς» (Β Βεκιαρέλλης) :

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, «Πριμᾶτος» τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ἦτο κατὰ τὴν γενικὴν ὁμολογίαν ὁ σοφώτερος ἐκ τῶν ἱεραρχῶν τῆς Ὁρθοδοξίας κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν, δυνάμενος νὰ συγκριθῆ μὲ τοὺς λαμπροτέρους ἐκ τῶν ἱεραρχῶν, οἵτινες ἐκλείσαν κατὰ τὸ παρελθὸν τοὺς ἀρχιερατικούς θρόνους τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀριωτάτη ἐπιστημονικὴ του κατάρτισις, ἡ εὐφράδειά του, ἡ ἱκανότης τῆς προσαρμογῆς ὄλων τῶν ἀφορώντων τὴν πίστιν εἰς τὸ πρακτικὸν ἐπίπεδον τῆς ζωῆς, τὸν ἀνέδειξαν ὡς ὑπέροχον διδάσκαλον, ρήτορα, ἱστορικόν, συγγραφέα καὶ προϊστάμενον τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀρετὴ του δὲν ὑπελείπετο τῆς σοφίας του.

...Αἱ παραδόσεις του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τὰ συγχρονισμένα ἐπιστημονικώτατα κηρύγματα του θὰ ἀφίσουν ὠρισμένως ἐποχὴν. Ὅσα ἔγραψε καὶ ἐκήρυξε κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ δρᾶσις του ὑπέσκαπτε τὰ θεμέλια τῆς ἑλληνικῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος, αἱ παραινήσεις του πρὸς τοὺς φοιτητάς, αἱ ποιμαντορικαὶ ἐγκύκλιοί του, ἐξαίρουν καὶ φωτίζουν ἀκόμη περισσότερο τὴν φυσιογνωμίαν του.

Ἡ εὐρυτάτη φιλανθρωπικὴ καὶ κοινωνικὴ του δρᾶσις τὸν κατέστησαν ἀρχηγὸν μιᾶς ἀληθινᾶς ζωῆς Ἐκκλησίας.

Ἀπέραντος ἡ καλωσύνη του, ὅσον καὶ ἡ σοφία του. Τὸ ἀδιάκοπον ὑπὲρ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ Κλήρου ἐνδιαφέρον του καὶ ἡ ἐν γένει δρᾶσις του ὡς Διδασκάλου καὶ ὡς Ποιμένος τοῦ ἐξασφαλίζουν εἰς τὴν αἰωνιότητα μίαν ἀπὸ τὰς πρώτας θέσεις μεταξὺ τῶν ἀληθινῶν μεγάλων Ἱεραρχῶν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς Χριστιανωσύνης.

Μὲ τὴν ἐκ τῶν ἐγκοσμίων ἀποδημίαν τοῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου κερδίζει ἀσφαλῶς μίαν μεγάλην, ἰσχυράν καὶ φωτεινὴν φυσιογνωμίαν ὁ Οὐρανός, τὴν χάνουν ὅμως ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ἡ Ἑλλάς.

Τελευταίως ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν «Ἱερὸν Σύνδεσμον» καὶ ἐξεδόθη καὶ εἰς χωριστὸν τεύχος ἓνα διήγημα : «Ὁ Ἱερεὺς τοῦ Χωρίου». Δὲν φέρει ὄνομα συγγραφέως, ἐγνώσθη ὅμως ὅτι τὸ ἔγραψεν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος. Διὰ λογαριασμόν μου τὸ θεωρῶ ὡς ἐν ἀπὸ τὰ καλλίτερά του ἔργα. Παρουσιάζει τὸν μέγαν, τὸν σημαντικώτατον

ρόλον τοῦ παπᾶ εἰς τὸ χωριό. Τὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον καὶ ἡ σημερινὴ Ἐθνικὴ Κυβέρνησις περιμένει ἀπὸ τοῦς ἱερεῖς τῆς ὑπαίθρου, καὶ διὰ τοῦτο ἐψήφισε τὰ γνωστὰ ὑπὲρ τοῦ Κλήρου ἐν γένει νομοθετικὰ μέτρα. Ὅσοι κληρικοὶ θέλουσιν πραγματικῶς νὰ τιμῆσουν τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου Διδασκάλου καὶ Ποιμένος ἤμποροῦν νὰ τὸ κάμουν μὲ ἕνα ἀπλοῦν καὶ πρακτικὸν τρόπον: νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τὰς ὑποδείξεις Του.

«*Ἀὐτὴ Δωδεκανησιακὴ*» (Ἄρχιμ. Ἐμμ. Καρπάθιος):

...Εἰργάζετο ἀδιαλείπτως. Ἐμελέτα, ἐνήργει, ἔγραφεν. Ἡ ἐργασία ἦτο ἡ τροφή του. Γενεαὶ γενεῶν θὰ γαλουχῶνται εἰς τὰ νάματα, τὰ ὅποια ἀπέρρευσαν ἀπὸ τῆς φωτεινῆς διανοίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου. Ἡ μορφή του θὰ παραμένῃ πάντοτε λάμπουσα εἰς τὸ στερέωμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐφάμιλλος τῶν μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων θὰ διδάσκῃ ὄχι μόνον διὰ τῶν ἔργων του, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀμφιλαφούς ἀρετῆς του καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ του ἤθους. Ἀφωσιωμένος εἰς τὴν Ἐπιστήμην, ἐγνώριζε νὰ εἶναι ἀφωσιωμένος καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Στοργικὸς πρὸς τὴν οἰκογένειαν, ἐγνώριζε νὰ εἶναι ὁ φίλος τοῦ πτωχοῦ, ὁ παρήγορος τοῦ πάσχοντος. Ὁ Χρυσόστομος ἀποτελεῖ σπανίαν περιπτώσιν σταθερότητος χαρακτήρος. Ἡ ἐξουσία καὶ τὸ ὕψος τῆς θέσεως δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀλλάξουν τὸν χαρακτήρα του. Ἀπλοὺς καὶ ἀπέριττος καὶ εὐπρόσιτος ὡς ἱερεὺς, ἀπλοὺς καὶ ἀπέριττος καὶ εὐπρόσιτος ἦτο καὶ ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος. Οὐδὲ κατῆλθέ ποτε εἰς τὸ εὐτελὲς ἐπίπεδον τῆς σκευωρίας καὶ μηχανορραφίας. Ἐκράτησε τὸ ράσον του ὑψηλὰ πάντοτε, τόσον ὑψηλὰ, ὅσον οὐδεὶς τῶν συγχρόνων. Ὑβρίζετο καὶ ἀπῆντα διὰ τοῦ μειδιάματος. Ἡ πραότης του, ἡ μακροθυμία του, ἡ ἀνεξικακία του, ἡ ταπεινοφροσύνη του ἠνωμένοι μὲ τὸν ὠκεανὸν τῆς σοφίας καὶ τῆς συνέσεώς του ἐνεφάνιζον τὸν Χρυσόστομον πραγματικὸν μετέωρον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τὸν ἐμέμψθησαν ὅτι δὲν ὠργίζετο. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι πρᾶσόν. Δὲν εἶναι δὲ καὶ ὄλως ἀληθές. Ἡσθάνετο ἀγανάκτησιν, καὶ ἐδυσθύμει. Ἄλλ' οὐδέποτε παρεφέρετο. Δέξις βαρεῖα οὐδέποτε ἐξέφευγεν ἀπὸ τὰ χεῖρά του. Εἶχε τὸν τρόπον νὰ θέτῃ τὸν καθένα εἰς τὴν θέσιν του, καὶ συγχρόνως νὰ μειδιᾷ. Οὐδεὶς ποτε θὰ μεμφθῇ αὐτὸν ἐπὶ θαναυσότητι. Τὸ μέλλον θὰ γνωρίσῃ αὐτὸν ὡς Χρυσόστομον τὸν προῖον. Ἄλλοι εἶπον ὅτι δὲν εἶχε πυγμῆν, διότι δὲν τὸν ἔτρεμον οἱ ὑπ' αὐτὸν κληρικοί. Τοῦτο εἶναι ἀληθές. Ἄλλ' ἂν οἱ ὑφιστάμενοι κληρικοὶ εἶχομεν ἀνάγκην τοῦ τρόμου πρὸς ἐπιτέλειαν τῶν καθηκόντων μας, τοῦτο δὲν ὑπῆρξεν. οὐδ' εἶναι δυνατόν νὰ λογισθῇ ὡς ἐλάττωμα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Μᾶλλον θὰ ἔπρεπε νὰ κλαίωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς. Ὁ Χρυσόστομος ἐνόει νὰ εἶναι ποιμῆν, Πατὴρ, καὶ ὄχι τύραννος, ὄχι δυνάστης. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Χρυσόστομος.

«*Βιζαντικὴ Μπρατίσιβα πρᾶβoslάβινχ μπογοσλόβοφ*» (ὄργανον τῶν ἐν Πολωνίᾳ ὀρθόδοξων θεολόγων, ρωσ.):

...Ὁ θάνατος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου κατέθλιψε σύμπασαν τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, διότι αὕτη ἀπώλεσε διάσημον ἱεράρχην καὶ θεολόγον καθύστατον καὶ σοφώτατον... Σὺν τῇ ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐπιστήμῃ θλίβονται καὶ συμπάσχουν πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ὀρθόδοξοὶ ἀδελφαὶ Ἐκκλησίαι καὶ σύμπας ὁ ὀρθόδοξος κόσμος, διότι πάντες γνωρίζουν πᾶσον ἀπαρμύθητος καὶ βαρεῖα ὑπῆρξεν ἡ ἀπώλεια αὐτῆ. Μέ-

γας άνήρ, μέγας Ιεράρχης και έπιστήμων άπήλθεν εις άλλον, κρείττονα, κόσμον, άλλ' ή μνήμη του θά τηρηθη άείποτε εν τῷ ορθοδόξῳ κόσμῳ, έσται αιώνια.

«Πάστρσκα Ντέλο» (του βουλγαρικού Ίερού Συνδέσμου) :

...Ο Ί Αρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος ύπήρξεν εις τῶν διαπρεπεστέρων πνευματικῶν στύλων τῆς χώρας του. Ύπό την σοφήν του χειραγωγίαν ή ελληνική Έκκλησία έξίκετο εις επίφθονον θέσιν. Ως εν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι, οὕτω και εν τῇ ξένη ὁ αείμνητος Ί Αρχιεπίσκοπος ύπήρξε διάσημος ὡς έπιστήμων...

«Νέα Σμύρνη» (Ί Αρχιμ. Τίτος Ματθαϊάκης) :

...Συγκεντρῶνων μεγάλας και σπανίας ἀρετάς και πνευματικὰς Ικανότητες, δύναμιν και εδφύϊαν πνεύματος έξαιρετικήν, βίον και λόγον μεστών αισθημάτων ἀγάπης και χριστιανικῆς πίστεως, ἀπέβη εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀνόδου του εις τὸν ὕψιστον βαθμὸν τῆς Ἑκκλησίας ή μεγάλη και σεβασμία μορφή τῆς Ὁρθοδοξίας ὁλοκλήρου, ή αὐθεντία τῆς έπιστημονικῆς και Ιστορικῆς έρεύνης, ή ὑπέροχος και μεγαλοουργὸς προσωπικότης, ἀπροσάσασα τὸν θαυμασμὸν και τὴν εκτίμησιν σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Αἰῶνας πολλοὺς εἶχε νὰ ἴδῃ ή Ἑκκλησία τοιαύτης ἀξίας Ίεράρχην και δὴ τῆς Ἑλλάδος.

...Ἄλλ' οὐ μόνον εν τῇ έπιστήμῃ ὁ εκδημήσας Πρωθιεράρχης ἔδιδεν αἰγλήν και ἀκμήν ἀλλὰ και εν τῇ Ὁρθοδόξῳ Χριστιανικῇ Ἑκκλησίᾳ κατεἶχε τὴν πρώτην θέσιν χάρις εις τὸν πλοῦτον τῶν χαρισμάτων και τῶν μεγάλων ἀρετῶν δι' ὧν ἔκοσμεῖτο ή ἀγία και εὐσεβὴς ψυχὴ του. Ύπήρξε Ποιμὴν ἀληθῶς εκ τῶν ὀλίγων. Πατήρ δυναμενος τῷ ὄντι νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῆς χορείας τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἑκκλησίας, διακρινόμενος διὰ τὸ ἀνεπίληπτον τοῦ ἡθους, τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου και τὴν ἀνάπτυξιν ἑνὸς κολοσσιαίου τῷ ὄντι ἔργου εν τῇ Ἑλληνικῇ Ἑκκλησίᾳ...

«Χριστοπολιτεία», (Καλλίστρατος) :

...Γνωρίζων λοιπὸν ὡς ἐλάχιστοι τὸν ἀοίδιμον Ἀθηνῶν Χρυσόστομον δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι διεπνέετο πάντοτε ὑπὸ τοῦ ἀγνωτέρου πόθου ἵνα ὑπηρετήσῃ τὴν Ἑκκλησίαν και τὴν Ὁρθόδοξον κοινωσίαν, εἰργάσθῃ πρὸς τοῦτο μὲ ζῆλον ἀδιάπτωτον, και ἐθυσίασεν ὑπὲρ αὐτῶν και διὰ τὴν θεραπείαν τῶν γραμμάτων βλας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ τὰς τε ψυχικὰς και πνευματικὰς και σωματικὰς, και ἀπέθανε καμφθεὶς ἀπὸ τὴν ὑπερκόπως, ὡς καλὸς ἀγωνιστῆς πίπτων ἐπὶ τῶν ἐπάλλεων.

«Irenikon» (XVI σ. 58—61) :

Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Μακαριωτάτου Χρυσοστόμου εκλείπει εις τῶν διαπρεπεστάτων Ιεραρχῶν τῆς Ὁρθοδοξίας... Ως ποιμὴν ἐπέδειξεν εὐγενέστατα χαρίσματα καθ' ὄλην τὴν διάρκειαν τῆς πρωθιεραρχίας του. Παρὰ τὴν συχνὴν ἀντίδρασιν τῆς πολιτικῆς έξουσίας, ὑπὸ τὴν ὄθησιν του κατηρίσθη ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἑκκλησίας δι' οὐ ἐπετεύχθη ή σταθερὰ εκκλησιαστικὴ διοργάνωσις τῆς χώρας ἔμπλεως δ' ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τοῦ κλήρου του ἐπεχείρησε τὴν βελτίωσιν τῆς ὕλικῆς, ἡθικῆς και πνευματικῆς καταστάσεώς του... Ἀληθῆς πατήρ τοῦ λαοῦ του ἐνέτεινε τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ προσπάθειας πρωτοστατῶν εις ἀνα-

ριθμήτους ἐκδηλώσεις τῆς πίστεως καὶ πάσης ἐπιλαμβανόμενος εὐκαιρίας ἕως τῆ ἀποτεινῆ ποιμαντορικᾶς παραινέσεις...

Ἐποῖα δ' ὑπῆρξεν ἡ στάσις τοῦ ἀπέναντι τῶν ἐνωτικῶν προβλημάτων; Ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀγγλικανο-ὀρθοδόξους σχέσεις, αἱτινες προέκυψαν τόσον ζωηρὰ μετὰ τὸν πόλεμον, δὲν φαίνεται νὰ εἶχον αὐταὶ ἐξέχουσαν θέσιν ἐν ταῖς μερλίμας τοῦ ὡς Πρωθιεράρχου Ἐκκλησίας. Εἶχε μὲν συνοδεύσει τὸν Μητροπολίτην Μελέτιον εἰς Ἀμερικὴν καὶ Ἀγγλίαν κατὰ τὸ 1920—1921 καὶ ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν στενὴν πρὸς τὴν ἀγγλικανικὴν σκέψιν· ἀλλ' ὡς Πρωθιεράρχης δὲν ἠκολούθησε τὴν γοργὴν δραστηριότητα τοῦ φίλου τοῦ Ἡ ἐλληνικὴ ὀρθοδοξία δὲν μετέσχε τῶν διαφόρων διωμολογικῶν συναντήσεων, δὲν ἀπεφάνθη ἔτι ἐπὶ τοῦ ὑπὸ συζήτησιν ζητήματος τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν, μόλις δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας ἐπεφόρτισε τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν νὰ μελετήσῃ αὐτὸ ἐπιστημονικῶς. Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὰς σχέσεις τοῦ μετὰ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδηλωθῇ κατὰ τὴν ἐν Ἀθήναις ἐγκατάστασιν τοῦ οὐνίτου ἐπισκόπου Θεοφίλ. Γεωργίου (Calavassy) Ἐπέχων νὰ διατρανώσῃ κατ' ἀρχὴν μίσος ἐναντίον τοῦ καθολικισμοῦ, ἐξηγέρθη δριμύως κατὰ πάσης ἀποπειρας προσηλυτισμοῦ τοῦ ποιμνίου τοῦ, ὅποισιν ἠθέλησε νὰ διαγνώσῃ ἐν τῇ εἰς Ἑλλάδα ἀφίξει τοῦ οὐνίτου ἐπισκόπου καὶ τῶν ἱερέων τοῦ. Ἐπολέμησεν αὐτὴν μετ' ὀξύτητος ἐν ἀνοικτῇ ἀλληλογραφίᾳ, τὴν ὅποισιν ἐπεσφράγισε μίᾳ μελετῇ περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα, τεκμήριον μὲν θρησκευτικῆς ψυχολογίας, ἀλλ' ἀναμφιβόλως οὐχὶ καὶ πλήρους ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενικότητος. Ἡ στάσις αὕτη τοῦ Ἱεράρχου ἐνίοτε ὑπέβαλλε τὴν ἰδέαν ὅτι μετὰ τινος εὐαρεσκείας ἀπέβλεπε πρὸς τὴν δημοσίαν γνώμην, ἀκόμη καὶ πρὸς χρησιμοποίησιν βίας, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐξεδιώνοντο ἐξ Ἑλλάδος οἱ νεήλυδες. Ὁ νέος περὶ τοῦ προσηλυτισμοῦ νόμος εἶνε ἐξ ὀλοκλήρου συντεταγμένος κατὰ τὸ πνεῦμά του. Ὡς φαίνεται εἰς ἡμᾶς δι' ὅλης τῆς σταθερᾶς δράσεώς του ὁ τελευτήσας Ἀρχιεπίσκοπος καταλείπει ὀπισθὲν τοῦ μίαν εἰκόνα διαπρεποῦς Ἱεράρχου. Ἐὰν δὲν ὑπῆρξε πρωτοπόρος—ὁποῖος ὁ Πατριάρχης Μελέτιος—(un homme d'avant-garde, à l'instar du patriarche Meletios), πάντοτε ἕως ἐμερίμνα νὰ προσαρμόζῃ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ πρὸς τὰς προσόδους τοῦ πολιτισμοῦ, ἐπαγρυπνῶν ἅμα διηνεκῶς ὅπως διατελῇ ἀπαρασάλευτος ἢ ἀρθόδοξος εὐσέβεια.

Μακρὰς νεκρολογίας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πενθίμου φύλλου τῆς «Ἐκκλησίας» ἐδημοσίευσαν καὶ τὸ ὄργανον τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας «Τσερκόβεν Βέστνικ», ἡ ἀμερικανικὴ «Living Church», καὶ ἄλλα πλεῖστα περιοδικὰ καὶ φύλλα ἡμέτερά τε καὶ ξένα, μετὰ τῆς εἰκόνας τοῦ αἰοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου. Τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς Σεβ. κ. Ἀθηναγόρα ἐτελέθη ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ πᾶνδημον μνημόσυνον. Μνημόσυνα ἐτελέσθησαν καὶ ἐν Λονδίνῳ ὑπὸ τοῦ σωματείου «Anglican and Eastern Churches Association» ἐν τῇ ἀγγλικανικῇ καὶ τῶν ἁγίων Πάντων (All Saints), μετὰ τὸ πέρας δι' αὐτοῦ ἐψάλη μνημόσυνος ἀκολουθία ὑπὸ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Θουατρίων κ. Γερμανοῦ. Μνημόσυνον ἐτελέσθη καὶ ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ἀγγλικανικῷ ναφ.